

De Camillis püspök portréja és a munkácsi püspökök arcképcsarnoka

---

PUSKÁS Bernadett

1. A kutatás kérdései¹

A Kárpátaljai Megyei Boksay József Művészeti Múzeum gazdag és gyakorlatilag publikálatlan portrégyűjteményében, amelynek sok magyar, illetve európai vonatkozású darabja van, több munkácsi görög katolikus püspök és néhány bazilita rendi előljáró portréját is őrzik, köztük De Camillis József püspökét. Ezek az arcképek az ungvári Várban elhelyezett Helytörténeti Múzeum állandó kiállítására kölcsönadott két-három festmény kivételével, raktáron pihennek.

A portrék a múzeum jogelődjének számító ungvári Kárpátaljai Képtár gyűjteményébe való kerülésének pontos útja nem ismert. Egy részük más képekkel együtt az egykori Perényi-gyűjteményből került be, kisebb részük feltehetően a Munkács-Csernekhegyi bazilita kolostorból. 1942-ben a püspöki arcképek még az ungvári püspöki rezidencia ebédlőjét díszítették.² A portrék legelső leltározása a kézirásos jegyzékek alapján 1952-ben történt. Ezt megelőzően, szóbeli közlések alapján, már más szervek, helyi állami múzeumok, sőt bank kezein mentek át, különösebb dokumentáció nélkül. Már a múzeumban, azóta némely festmény kétszer-háromszor is új leltári számot kapott.³

A munkácsi püspökök portréi, ahogyan a püspökség nem túl nagy számú világi mecénásainak arcképei feldolgozatlanok és művészettörténeti szempontból nagy részük publikálatlan. Egy-egy képmás már megjelent a 19. század végén – 20. század elején a lelkeségi irodalomban, kalendáriumokban, de pusztán illusztrációként, s többnyire nélkülözve azokat a leőhelyre, szerzősége vonatkozó adatokat, ame-

---

¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani mindenek előtt Buzási Enikőnek (Magyar Nemzeti Galéria, Régi Magyar Gyűjtemény) a kutatás során felmerült, számos módszertani és gyakorlati, attribúciós és datálási kérdés tisztázásában nyújtott segítségért, továbbá mindazoknak, elsősorban az Ungvári Múzeum munkatársainak és Marcel Mojzeš eperjesi helynök teológiai tanárnak, akik a portrék személyes tanulmányozását lehetővé tették.

² ГАРАЙДА ИВАН (szerk.), *Литературна Неделя*. Подкарпатское общество наук. Рочн. II. Унгар 1942, 135–140.

³ Ungvári muzeológusok szóbeli közlése. A leltározáskor együttesen kezelt csoportoknak feltételezhetően azonos volt a gyűjteménybe kerülési útja.

lyek a konkrét levéltári források előbukkanásáig fontos adalékként szolgálhatnak.⁴ A görög katolikus egyház kárpátaljai működésének betiltása óta egyes portrék először 1974 után kerültek a kutatás látókörébe, Zahorai János (1835–1909) munkásságának feldolgozása kapcsán.⁵ Hasonló módon szerepelhetett 1988-ban a *Mányokitól Aba Nováékig. Magyar képzőművészet a Szovjetunió múzeumaiban* című kötet katalógusrészében – reprodukció nélkül – három Zahorai által festett püspökarc-kép.⁶ E kötetben kerül először közlésre, hogy a püspökportrék a munkácsi görög katolikus egyházmegye gyűjteményéből származnak, ahogyan ez a provenienciája több, a múzeumba került reprezentatív uralkodóképmásnak is, Mária Terézia, II. József arcképek.⁷

A püspöki arcképcsarnok 1996-ban kerülhetett elő rövid időre a raktárból, amikor az ungvári unió megkötésének 350. éves jubileumi ünnepe kapcsán – ahogyan Nyíregyházán – Ungváron is egyházművészeti kiállítás került megrendezésre.⁸ A festmények ekkor a legszükségesebb restaurátori beavatkozásban, tisztításban részesültek.⁹ Azóta a 2006-ban, Ungváron rendezett, nagyszabású *Arcképek a távoli századokból. Európai portré a XVII–XIX. század elejéről* című időszaki kiállításon is látható volt néhány püspök arcmása.¹⁰

A görög katolikus egyház művészetével foglalkozó kutató számára több szempontból is izgalmas ez az együttes. Azon túl, hogy egy-egy portré esetében megkísérlni feltárni megfestésének korát, esetleg mesterét, előképeit, vagy másolatait, rá kell, hogy kérdezzem készülésének okaira. Mikor, milyen hagyomány alapján jelenhetett meg e posztbizánci körben az arckép? Mi volt a szerepe ennek az alapvetően világi műfajnak a szakrális művészet vitathatatlan dominanciája mellett? Milyen volt az a környezet, ahol igény és lehetőség volt az arcmáskészítésre? Annál is inkább fontosak e kérdések, mert hagyományosan a reprezentáció céljával készülő arcmások között a főpapi portrék legtöbbször püspöki rezidenciákba, vagy azok könyvtárai számára készültek, s jól ismertek a munkácsi püspöki székhely léte-működése körüli nehézségek.

A vizsgálatban, módszertani vonatkozásban elsősorban a hazai portréfestészet és történeti ikonográfia terén történő kutatásokra támaszkodhattunk.¹¹ Emellett

⁴ Többek közt: Rác Demeter teljesalakos képmása in: *Благовісник* (Пряпів) 1972/6.

⁵ ОСТРОВСЬКИЙ, Г., *Образотворче мистецтво. Закарпаття*, Київ 1974, 30.; АЛЕШИНА, М., *Венгерская живопись в музеях СССР*, Москва 1975, 178.

⁶ OSZTROVSZKIJ, G. (bev.), *Mányokitól Aba Nováékig. Magyar képzőművészet a Szovjetunió múzeumaiban*, Budapest 1988, 61., kat. 467., 468., 469.

⁷ Mária Terézia (1765 után), és II. József arcképei. Ld. OSZTROVSZKIJ, *Mányokitól Aba Nováékig* (op. cit. 6. jegyzet), kat. 506–508.

⁸ Az ungvári, csupán két hétig nyitva tartó jubileumi kiállításról (rendezője Puskás László) külön kiadvány nem készülhetett, fotóit a sajtó hozta nyilvánosságra széles körben.

⁹ Restaurátor: Balog Mária (Ungvár), részletes fotódokumentáció nem készülhetett. Néhány portrét (mindenek előtt az állandó kiállításba került darabokat) azóta már restauráltak, új vászonra húztak.

¹⁰ Tudományos katalógus nem készült, csupán egy kiállítási ismertető: ПРИХОДЬКО, О. (bev.), *Закарпатський обласний Художній музей ім. Г. Бокшая – Обличчя кризи далечинь віків* (Європейський портрет XVII – поч. XX ст.), Ужгород 2006.

¹¹ VAYER LAJOS, *Pászmany Péter ikonográfiája*, Budapest 1935; RÓZSA GYÖRGY, 'Arcképfestészet', in *Művészet Magyarországon 1780–1830*. Magyar Nemzeti Galéria. (SZABOLCSI H. és GALAVICS G. szerk.).

fontos párhuzamokat találhatunk a történelmi Lengyelország, Galícia nemesi, ún. szarmata portréfestészetének feldolgozásaiban, különösen a 17. századi képeket vizsgálva.¹² Adalékokkal szolgál a görög katolikus és ortodox metropoliták, püspökök arcképeit tárgyaló ukrán művészettörténeti irodalom is, bár itt néhol a történeti objektivitást nélkülöző, sőt, a görög katolikusok kárára elfogult hangnemet megengedő értelmezésekkel találkozhat az olvasó.¹³

2. 17–18. századi püspöki arcképek. De Camillis püspök képmásai

Az ungvári püspöki portrégaléria tizenöt portrét számlál. A nyolc 19–20. századi arckép mellett korábbi darabjai is vannak. A barokk kori arcmások nem alkotnak hiánytalan sorozatot, különböző időszakokban keletkeztek, s mindegyikükkel kapcsolatban más–más, néhol ma még megválaszolhatatlan kérdések merülnek fel.

A püspökök működésének időrendjében Taraszovics Bazil püspök (1633–1651) portréja, De Camillis József püspök (1689–1706) arcképe, Blazsovszky György püspök (1738–1742) portréja, Olsavszky Mánuel püspök (1743–1767) két arcképe, és Bacsinszky András püspök (1772–1809) két képmása maradt fenn.

Taraszovics Bazil püspök (1633–1651) portréja megfestésének ideje szempontjából is a sorozatban a legkorábbi.¹⁴ Az arckép félalakosan ábrázolja a püspököt, javakorabeli férfiként, vörösesbarna hosszú hajjal, hosszú rótszínű szakállal, jobbra forduló háromnegyedes beállításban. Nem egyházi ruházatban látható, a kornak megfelelően, ráncolt ujjú piros dolmányt visel, bal vállát ezüst szállal hímzett és zsinórozott mente takarja. A félalakos arckép viszonylag szűkszavú műfajában máshol akcentussal ábrázolt, gesztikuláló kezek itt hiányoznak. Csak sejteni lehet, hogy a nemesi portrék a 17. században szokásos beállítását követi a derékra támasztott bal kéz. A képi jobboldalon, a háttérben álló asztalon az uralkodó portrékhoz hasonlóan a püspöki hatalmi jelvények nyerne elhelyezést, a keleti típusú, keresztet, két egymással szembenéző kígyóval díszített pásztorbot és a kereszttel díszített püspöki mitra. A hatalmi jelvények szerepeltetése az erdélyi fejedelmi

Budapest 1980; CENNERNÉ WILHELM G., 'Új portréműfajok a 18. századi magyarországi festészetben', in *Ars Hungarica* 1982/2., 167–177; BUZÁSI ENIKŐ, *Régi magyar arcképek*, Tata–Szombathely 1988; BUZÁSI ENIKŐ (szerk.), *Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból*, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest 1988.

¹² UČNIKOVÁ, D., *Historický portret na Slovensku*, Bratislava 1980.; Uő, 'Galerie portretowe na Slowacji. Proba wyodrębnienia portretu lokalnego' in *Seminaria Niedzickie*, t. II. Portet typu sarmackiego w wieku XVII w Polsce, Czechach, na Slowacji i na Węgrzech, Kraków 1985.

¹³ БІЛЕЦЬКИЙ, П., *Український портретний живопис XVII–XVIII ст.*, Київ 1969.; ЖОЛТОВСЬКИЙ, П., *Український живопис XVII–XVIII ст.* Київ 1978.; ЖОЛТОВСЬКИЙ, П., *Художнє життя на Україні в XVI–XVIII ст.* Київ 1983.

¹⁴ Mérete: kb. 101 x 68 cm.

portrék felfogásához is kapcsolja a képmást. A püspöki jelvények a későbbi munkácsi püspökök portréin nem lesznek szokványosak, csak a reprezentatív egészalakos változatokon fognak megjelenni. A figura háttere semleges, egyszínű sötét barnás színű, ahogyan ez a kezekkel, vagy nélkülük komponált mellkép kivágtatú portréknál szokásos volt.¹⁵ A festmény alsó részében egy feliratmező kapott helyet, ez azonban nem teljesen a képkivágot aláig ér le, hiszen alatta még egy barnával átfestett sáv látható. Ennek okára pontos magyarázatot a festmény restaurátori vizsgálata után lehetne kapni.

A feliratmező szövege: *Basilius Tarasovits Eppus Munkatsiensis, Qui ob fidem Graeco Catholicam, ab Ara in Sacro Epali Vestitu, a fremendo Missae Sacrificio Año 1640 é Monasterio Munkatsiensis Raptatus Squalorem Triennalis Carceris in Arce Munkatsiensis Sustinuit.* A felirat egy konkrét eseménnyel kapcsolja össze a képet. A szöveg a püspök azon elfogatásáról és munkácsi várfogságáról emlékezik meg, amikor a protestáns kegyúr, I. Rákóczi György érdekeit szolgálva Ballingh János várkapitány a munkácsi főpap függetlenedést célzó uniós előkészületeit, illetve a kolostornak és a püspökségnek járó javadalmak visszaszerzését akarta megakadályozni.¹⁶

A Tarasovics-portrét valószínűleg 1640 és 1650 között festették, tehát még a püspök életében. Erre a festésmód, a festékreteg finom repedéshálójának jellege, és a már említett ikonográfiai sajátosságok utalnak, amelyek az ábrázolt beállításában, ruházata, attribútumai vonatkozásában figyelhetők meg. A püspök Munkácsról is ápolt szoros lengyelországi kapcsolatai jól dokumentáltak, a fogvatartója, Ballingh vádiratának több pontjában is utal ezekre. A galíciai származású püspök arcképe feltehetően nem véletlenül mutat igazodást a lengyel nemesi ún. szarmata arcképtípus irányába.¹⁷

A felirat, amely kiemeli, hogy a püspök görög katolikus hitvallása miatt szenvedte el a börtönt és amely *Graeco Catholica* terminust – azaz hivatalossá csak 1773-ban vált meghatározást¹⁸ – tartalmaz, a portrénál valamennyivel későbbi, vagy átalakított.¹⁹ Mégis olyanfajta fogadalmi, illetve emlékképpé avatja a festményt, amelyek nem voltak ritkák ebben az időszakban. Ezek szerencsétlenségből való megmenekülés emlékére készültek felajánlasként, gyakorta az akkor viselt öltözet-

¹⁵ RÓZSA, 'Arcképfestészet', (art. cit. 11. jegyzet), 77.

¹⁶ HODINKA A., *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest 1909, 266–267, 665., ПЕКАР, А.: *Нариси історії церкви Закарпаття*. I: Єпархічне оформлення, Записки ЧСВВ, Серія II. Секція I, Рим 1967, 28–29., PIRIGYI, I., *A magyarországi görög katolikusok története*, I-II., Nyíregyháza 1990, 97–98.

¹⁷ Az alak beállításával, kéztartással kapcsolatban hasonló megoldások jól ismertek Lengyelországban, de Magyarországon is. Vö. CENNERNÉ WILHELM G., 'Utilisation de modèles iconographiques et stylistiques dans l'art du portrait en Hongrie au XVIIe siècle,' in *Acta Historiae Artium XXII*. 1976/1–2., 128., 18–19. kép.

¹⁸ Mária Terézia 1773. VI. 28-i dekrétuma: ПЕКАР, А., *Нариси історії церкви Закарпаття*. II. *Внутрішня історія*. Рим–Львів 1997, 40.

¹⁹ Buzási Enikő szerint elképzelhető, hogy az eredeti feliratsáv szélesebb volt, vaskosabb, nagyobb betűs karakterekkel, hasonlóan a 17. századi – 18. század eleji feliratozásokhoz, igazodva az akkoriban szokásos kép-felirat arányokhoz.

ben és külsővel (Vö. II. Rákóczi Ferenc bécsújhelyi szökése után, 1703, Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok).²⁰

A szűkebb datálásra utaló események végiggondolása kapcsán nem zárható ki, hogy az arckép még Taraszovics Bazil kállói tartózkodása idején készülhetett, azaz 1643–1648 között, amikor munkácsi javadalmaiból kiutasítva csak püspöksége nyugati részén kormányozhatott, s III. Ferdinánd jóvoltából kaphatott ottani lakhatást, illetve évi 200 arany javadalmat. Hiszen a püspök utolsó éveinek körülményei valószínűleg már nem adhattak lehetőséget portré megfestetésére akkor, amikor az uniótól talán színleg visszalépve újra Munkácson élt. Az általa halála előtt kijelölt és megválasztott görög katolikus utódjának pedig nem állhatott módjában ezt az emlékképet megfestetni. Parthén Péter püspök (1651–1665) hangsúlyosan keleti szerzetesi alkata miatt sem tarthatta fontosnak a világi arckép megfestetését. Szerzetesként már 1644-től Ungváron tartózkodik, de csak püspöksége utolsó éveiben, 1664-től foglalhatta el székhelyét, amelyet addig a kegyúri patronátus által inkább támogatott ortodox püspökjelölt foglalt el.²¹ A Taraszovics-portré a 20. század elején készült egyik fénykép-képeslap szerint a munkácsi bazilita kolostor ebédlőjének falán függött, a kolostor-építető Rácz Demeter, továbbá más püspökök és bazilita rendi előjárók részben fennmaradt, részben jelenleg lappangó arcmásaival együtt. A kolostorba talán maga a püspök vihette magával 1648-ban, az uniótól tisztázatlan körülmények között való visszalépése után. Mikor kerülhetett a portré az ungvári arcképcsarnokba, egyelőre nem ismert.

A legkorábbi munkácsi püspökportré jelentősége a legmeghatározóbb hatású szomszédos keleti püspökségek korabeli arcképfestési gyakorlatának tükrében ismerhető fel. A przemysli püspökök arcképcsarnoka a székesegyházukban festett későközépkori falkép-ábrázolások nyomán készült a 18. században. A lembergi (Lviv) püspöki portrék közül a 17. század végéig csak kevés képmás maradt fenn, nagyrészt csak későbbi másolatokból ismert. A kijevi metropolita rezidenciájában a 17. század végétől készülnek már rendszeresen képmások, viszont az archimandriták reneszánsz jellegű arcképei csaknem teljes sorozatot alkotnak.²² A korai, még Taraszovics életében készült püspökportré azt jelzi, hogy készíttetője már tisztában van az ekkor inkább nyugati típusúnak számító képi reprezentáció jelentőségével, mind saját kora, mind az utókor szempontjából.

Az 1750-es évektől Magyarországon fellendül a hivatalos arcképfestészet szokása, ezzel együtt az egyszerű félalakos forma vált meghatározóvá. A munkácsi püspökök portréinak következő csoportja stílárius jegyeik alapján a 18. század második felében készült. Egy részüket összekapcsolja a hátoldalukon olvasható feliratozás, amely a 18. század utolsó negyedére-végére jellemző kalligráfiával készült, s talán első jele annak a szándéknak, amely az egységes püspöki arcképcsar-

²⁰ CENNERNÉ WILHELM G., 'Festmények és rajzok főúri galériákból és családi arcképgyűjteményekből' in BUZÁSI, *Főúri ősgalériák* (op. cit. 11. jegyzet), 112–113., kat. C. 89.

²¹ HODINKA, *Történet* (op. cit. 16. jegyzet), 293., 331.

²² Az említett przemysli portrégalériából csak az ábrázoltak névfelsorolása ismert. Жолтовський, *Український*, 1978, (op. cit. 13. jegyzet), 192–195.

nok, vagy tágabban véve, neves görög katolikus egyházi vezetők arcmás galériájának létrehozására irányul. A feliratok az ábrázolt nevét és működésének idejét adják meg: *Epp Josephus de Camillis (1690–1706)*; *Michaël Manuel Olsavszky Episcopus Munkacsiensis (1743–1767)*.

A portrék datálásához kiindulópontul szolgálhat egy ugyanazon kalligráfiával készült felirat Ungváron, a múzeumban őrzött, egyik nem püspöki arckép hátoldalán: *Antonius Koczák Ord. S. Basilii Magni Religiosus et Ss. Theologiae Doctor (1767)*.²³ A dátum, akár utólagosan is, a kép készülésének idejére utal, az arckép stílusjegyei nem mondanak ennek ellent. Az 1767 néhány további püspökportré esetében is megközelítő dátumnak tekinthető. A képmás egyszerű fekete keleti szerzetesi viseletben ábrázolja a bazilitát. A barnás szakáll, magas homlok, testes alak érett korú férfira utal. A leendő munkácsi protohegumen (1781–1784 között lesz e tisztségen, †1800) függönnyel határolt semleges térben, vörös kárpitú füles karosszékben ül, bal kezével könnyedén egy könyvet fog.²⁴ Koczák Antal 1767-ben doktorált Kassán. Ez az időpont a kép készülése szempontjából hiteles postquam terminusnak tekinthető. Az 1770-es évektől fivérével, a grammatika-tudós Arszenijjel, és a történész Joannicius Basilovitssal együtt a máriapócsi rendi iskola teológiai és filozófiai kurzusának alapítói és első tanárai lettek.²⁵ A munkácsi kolostorban fennmaradt, majd Ungvárra átszállított képmás feltehetően a két időpont közötti években készülhetett a munkácsi kolostorban, ahol ugyancsak működött teológiai iskola (1744-től).

Erre az időszakra, 1767 körüli évekre datálható De Camillis János József arcképe is. A 18. század harmadik negyedére való keltezés a festmény hordozó vásznának minősége, a festékréteg jellege, repedezettsége, a képmás stílusjegyek nyomán állítható, de a festmény hátoldalán olvasható utólagos felirat meglelte is erre utal.²⁶ A 18. század utolsó negyedére datálható felirat az I. Lipót által kiadott kinevezési dekrétum időpontjától (1690. III. 11.) számítja a püspök tevékenységét, talán Basilovits hatására. A képmás előképe egy, még De Camillis életében készült portréja, vagy annak nagyon pontos másolata lehetett.

A félalakos püspökképmás a 17. századtól szokásos kompozíciós megoldásokat követi. Az ábrázolt sötét, egyszínű háttér előtt látható, semmi sem utal a környezetére. A restaurálatlan festményen, az álló négyzetes képkivágaton belül, a mellkép körül alig észrevehető, sötétbarna festés ovális tükröt alkot. Ez az elem nem szokatlan a 18. század első felének magyarországi portréfestészetében, de inkább utólagosnak tűnik.²⁷ A püspök teste kissé a képi jobb oldal irányába fordul

²³ Ltsz. ВФ–92, 99 x 75,5 cm.

²⁴ 1766–1769 között Munkácson a protohegumen Martirius Kasper. Vö. ПЕКАР, А., ‘Васнабьянська провінція Св. Миколая на Закарпатті’, in *Analecta OSBM*, Vol. XI (XVII.), Fasc. 1–4., Romae 1982, 138.

²⁵ OJTOZI ESZTER, *A máriapócsi baziliták cirill betűs könyvei*, Régi Tiszántúli Könyvtárak 2. Debrecen 1982, 29–30., 43–46.

²⁶ Ltsz. ВФ–90, 74 x 56,5 cm.

²⁷ Pl. CENNERNÉ WILHELM G., ‘A Widemann–metszetek után festett portrészorozatok’ in BUZÁSI, *Főúri ősgalériák (op. cit. 11. jegyzet)*, kat. B. 13/66.

el, viszont a gondterhelten kissé összevont szemöldök alatt tekintete a nézőre szegeződik. Az arckép számos, érezhetően karakteres részlete utal arra, hogy minden bizonnyal ez egy autentikus portré másolata. Ősz hátrasímitott hajfürtjeit vörösbarna papi sapka – általa használt terminussal kamilauchion – szorítja le. Bajusza – ahogyan ugyancsak zsinati rendelkezéseiben előírja – igazított, hosszú hófehér szakálla alól egy kicsi, finom munkájú kereszt látszódik ki a vörös cingulummal átkötött barnás reverenda fölött. De Camillis püspök öltözetének sajátos darabja a hermelinszegélyű sötét köpeny. A hermelin a korabeli világi gyakorlatban is csak a hercegek viseletében fordulhatott elő, Magyarországon az esztergomi hercegprímások öltözetét díszíthette. De Camillis püspök esetében használatára nehéz magyarázatot találni, bár az öltözet típusa megfelel a 17. század végi – 18. század eleji divatnak. A püspök jobbát palástjának szegélye takarja, maga elé emelt baljában összegöngyölt írástekerceszt tart, talán rendelkezéseinek iratát. A kéz kisujján egy kék köves kis gyűrűt visel. A szikár arcú, elmélyülten figyelő püspök ábrázolása összevág korabeli jellemzéseivel. Kollonich Lipót bíboros szavai szerint „...*sicut scientiis excultum, ita ver(e) Sacerdotali Charactere praeditum, et externe modestia clarum*”.²⁸

A képmás mára nem ismert prototípusa minden bizonnyal De Camillis püspök II. Rákóczi Ferenc parancsára, Munkácsról történt kiutasítása előtt készült, még 1703 előtt. Az 1641-ben Khioszon született püspököt legfeljebb 60–62 évesen ábrázolta. 1691-ben De Camillis püspök Kollonichnak írt levelében még egészségesnek mondja magát.²⁹ Az ősz haj és szakáll azonban utalnak arra, hogy szervezete a nehézségek súlya alatt nehezen alkalmazkodott a helyi időjáráshoz. Itáliából vele érkező segítők is egyre inkább betegeskednek „*perché quest’aria veramente e cattiva*”, ahogy ugyanott írja.

Az Ungváron fennmaradt portré a finoman megfestett részletek, így a kézfej, az ujjak tónusgazdagsága alapján képzett mester ecsetjének tulajdonítható, az 1760-as – 1770-es években működő Spalinszky fivérek szerzősége sem zárható ki. Azonban az arc kissé sematikus megoldása nyilvánvalóvá teszi a kép másolatjellegét, festője nem ismerhette személyesen az ábrázoltat. Amennyiben elfogadható a portré 1767 előtti datálása, ezen De Camillis portré megrendelője Olsavszky Mánuel püspök lehetett, az egyházmegye első olyan püspöke, akiről jól ismert, hogy különös gonddal tekintett a művészeti feladatokra is. A portrét, s talán az egykori előképet abban a szerény püspöki székházban őrizhették, amelyet még 1692-ben maga De Camillis püspök építtetett, s amelynek lebontása előtt utolsó lakója épp Olsavszky Mánuel volt.³⁰

De Camillis püspöknek még két arcképe ismert.

Az egyik portré Eperjesen, a Görög Katolikus Püspökségen maradt fenn, ma a helynöki fogadószobában látható. De Camillis püspök életének utolsó éveiben kapcsolódott ehhez a városhoz, amikor székhelyét elhagyni kényszerült, s először az Eperjes melletti Sósújfalun (Ruska Nova Ves) telepedett le, majd megbetegedve

²⁸ LUTSKAY, M., *Historia Carpato-ruthenorum*, 1873, in *Історія культури – періоджерела. СОПОЛІГА*, М. (szerk.). *Annales Musei Culturae Ucrainiensis*. Svidnik 16, Prešov 1990, 31.

²⁹ HODINKA, *Történet* (op. cit. 16. jegyzet), 421.

³⁰ ПЕКАР, *Наруци*, II, (op. cit. 18. jegyzet), 53.

a gyógykezelések miatt Eperjesre költözött. A helyi hagyomány szerint az egykori minorita templommal, a mai görög katolikus püspöki székesegyházzal átellenben álló házban lakott.³¹

Az eperjesi képmás restaurált, a vászna dublázott. A portré csupán a befejezetlenül maradt feliratmezővel egészül ki alul, azontúl mind kompozíciójában, képpalkotó elemeinek részleteiben, mind ikonográfájában pontosan követi az ungvárit. Így ismétlődnek olyan részletek, mint a jobb fül felett felkunkorodó hajtincs, az arc bal oldalán a fület takaró hosszabb hajtincs, a barna, kissé táskás szempár, felette az ívelt, összevont szemöldök. A hullámos szakállú, szikárabb, keskenyebb arcot ábrázoló ungvári portréval szemben az eperjesin kikerekítettebb arc, dúsbabb, szétterülő szakáll látható. A ruházat színe itt már kékre változott. Nagyobb hangsúlyt kap e festményen a mellkereszt és a püspöki gyűrű, mindkettőt vörös ékkövekkel díszítik. Sem szignatúra, sem dátum nem szerepel az eperjesi képmáson. A portré stílárius jegyei nyomán a 19. század első, esetleg második évtizedére keltezhető. Milyen alkalomból, hol készülhetett ez a másolat?

A 18. század utolsó évtizedeiben a munkácsi egyházmegyéből a jobb kormányozhatóság érdekében leválasztott kassai vikariátus helynöke székhelynek alkalmas épületegyüttest keresett, s mivel Kassán ezt lehetetlenné tették, a vikárius Bradács Mihály az eperjesi 1787-től üresen álló Minorita templomért és kolostorért folyamodott az Udvari Kancelláriához. A II. József által feloszlatott minoriták temploma és kolostora hadianyagraktárként és újoncszállásként szolgált, leégett, így rövidesen teljesen romos lett. Ezt az épületet kapta meg a vikárius 1792. december 20-án, azonban a kassai vikariátus székhelye Eperjesre végleg csak 1806. szeptember 2-án került, császári rendelkezéssel. Bradács a Vallásügyi Alaptól támogatást kapott a kolostor felújítására, s a templomban is átalakítást indítottak el, hogy a keleti szertartásnak liturgikusan megfelelővé tegyék. Mindezekhez Bradács Mihály jelentős támaszt, segítséget kapott a felsőházi tag Bacsinszky András munkácsi püspök részéről.³² Bár 1806 De Camillis püspök halálának és eperjesi eltemetésének centenáriuma is volt, a portré készítését mégis inkább a vikariátus székhelye új épületének berendezése tehetné indokolttá.

A 19. század elején Eperjes egyike volt azon néhány városnak, amelyet portréfestészeti központként tartottak számon.³³ A Felvidéken a görög katolikus egyház megbízásából, egyik vezető mesterként Krizsanovszky Antal (†1832) működött, de ő elsősorban ikonfestőként volt ismert.³⁴ A munkácsi püspökség másik kiemelt festője, Mankovics Mihály (1785–1853) – akit Bacsinszky András püspök taníttatott a bécsi Akadémián – 1813-ban tért vissza, és szintén megfordult ebben az időszakban Eperjesen.³⁵ De ő ugyancsak inkább szakrális tárgyú képeket, ikonokat festett.

³¹ Marcel Mojzeš szóbeli közlése.

³² ПЕКАР, *Нарису, II* (op. cit. 18. jegyzet), 57–59.

³³ RÓZSA, 'Arcképfestészet', (art. cit. 11. jegyzet), 76.

³⁴ LYKA KÁROLY, *A táblabíró világ művészete. Magyar művészet 1800–1850*, Budapest ³1981, 324.

³⁵ LYKA, *A táblabíró világ*, 81. (1802-től), 136. (1806-tól); ПАП, С., 'Твори й іконописання на Закарпатті', *Analecta OSBM – Vol. XIV (XX) – Fasc. 1–2*. Romae 1992, 138.; ПЕКАР, *Нарису, II*, (op.

Az 1818-ban megalapított eperjesi püspökség életében jelentős dátum volt 1819, amikor Tarkovics Gergely első eperjesi püspök (1818–1841) személyes barátja, Kováts János, a Magyar Tudományos Akadémia tagja saját könyvtárát adományozta az eperjesi egyházmegyének, ezzel megalapítva az ottani könyvtárat. Ez alkalomból, vagy ezt követve minden bizonytalansággal készülhetnek portrék. Ekkor, 1818 körül tér vissza bécsi akadémiai tanulmányai után Eperjesre Miklóssy-Zmij József (1792–1841), aki az ikonfestészet mellett arcképeket és zsánerképeket is festett. 1823-ban Tarkovics püspök egyházmegyei festőjévé nevezte ki, bár e tisztelet Krizsanovszky haláláig hivatalosan nem foglalta el. Miklóssy-Zmij József festi meg Kováts Jánosnak két képmását is 1831-ben, Tarkovics Gergely eperjesi püspök képmását.³⁶ Az eperjesi De Camillis-arckép mesterkérdésének eldöntéséhez még további kutatások szükségesek.

De Camillis püspök végrendeletében azt kérte, hogy halála után a Szent József Ferencesek monostortemplomának kriptájában temessék el.³⁷ Basilovits ezt úgy írja, hogy a minoriták temploma alá helyezték sírba.³⁸ A De Camillis végrendeletet közlő Lutskay történeti munkájában később úgy pontosítja, hogy De Camillis püspök annak a minorita templomnak a kriptájában lett eltemetve, amely ma a püspöki székesegyház. Továbbá leírja, hogy Barkóczy Ferenc egri püspök, mélyen tisztelve a püspök emlékét, a templomban De Camillis áldozatos püspöki tevékenységének életjeleneteit is megfestette: többek közt amint az úttalan utakon vizitáló püspököt rablók támadják meg. Lutskay ugyanott közli, hogy 1822-ben új sír, kőtumba készült, amely a püspök végső nyughelye lett.³⁹ Ez az évszám a kép stíluskritikai alapú datálásának pontosításában talán nem mellékes, az új síremlék állításának kapcsán is készülhetett a portré.

A harmadik De Camillis-portrét Rómában őrzik, a Pápai Görög Kollégiumban. Az arckép, bár részleteiben technikai jártasságról tanúskodik, mégis azt árulja el, hogy mestere csak olyan előkép birtokában dolgozott, amelynek részletei túl általánosan értelmezhetőek voltak számára. Nemcsak gyengülnek, hanem jelentősen megváltoznak az ábrázolt korábbi portréiról ismert karakterisztikus fiziognómiai jegyei, így a szemszín világos, majdnem szürke lett. Ezzel szemben hiteles és követendő tradíciónak tartja a festő a püspök ruházatáról való ismereteket, s ebben nyilván az előképe követésére törekszik, így ellensúlyozva a képmás személyességének hiányosságait. A közel négyzetes képkivágat inkább mellkép, mint félalak

cit. 18. jegyzet), 444.

³⁶ LYKA, *A táblabíró világ*, (*op. cit.* 34. jegyzet), 325.; ПАП, 'ТРОНИ' (*art. cit.* 35. jegyzet), 134–137.; ПЕКАР, *Наруцу*, II (*op. cit.* 18. jegyzet), 443.

³⁷ LUTSKAY, *Historia Carpato-Ruthenorum* (*op. cit.* 28. jegyzet), 115.

³⁸ BASILOVITS, JOANNICIUS, *Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits... Cassoviae 1799*, Pars II. Caput XI., 118.

³⁹ LUTSKAY, *Historia Carpato-Ruthenorum* (*op. cit.* 28. jegyzet), 116, 120., 131. Sírfelirat híján De Camillis püspök pontos sírhelye ma nem ismert, helyszíne vitás. Az Eperjesi püspökség tervezti székesegyháza kriptájának antropológiai feltárását. Vayer Lajos felvetésében a sír és holttest, mint segítő források szerepelhetnek az autentikus portrék vizsgálatában. Vö. VAYER, *Pázmány Péter* (*op. cit.* 11. jegyzet), 10–11. De Camillis püspök holttestének azonosításához talán arcképei is adaléku szolgálhatnak.

megkomponálásra lett volna alkalmas, így kék reverenda felett a vörös cingulum a deréktől inkább jóval magasabbra került, mintsem elmaradjon. A ruházat az eperjesi portrén bevezetett színhasználatot követi. Változatlanul hermelinszegélyű köpeny a püspök öltözete. Új elemként jelenik meg a portrén a kamilauchion helyett a püspök fejét fedő kuruc sapka, amely a Thököly-felkelés utáni időszakból válik a magyar viselet jellemző részévé. Vayer Lajos a módszertanilag számunkra mintaadó, Pázmány Péter arcképeinek ikonográfiáját feldolgozó munkájában arra utal, hogy a nyilvánvalóan nem autentikus portrék esetében a portréfestő gyakran egy korábbi, autentikus portré képi elemeit veszi át. Különösen akkor, amikor annyira távoli, számára a természetben sohasem látott személyt fest meg, hogy portré-előképeknek is csupán egészen konkrét részleteit, így elsősorban a viseletet hagyja változatlanul.⁴⁰ A kuruc sapka mégis olyan új világi elem ezen a portrén, hogy valószínűleg már historizáló szándékkal készült. E részlet nyomán, amely a püspök öltözetében magát a kort is jelezni kívánta, illetve a kép stílusjegyei alapján a festmény a 19. század utolsó évtizedeiben készült, 1880–1890 körül, talán De Camillis püspök munkácsi püspökké kinevezésének kétszáz éves évfordulója kapcsán. Ebben az időszakban már inkább jelen volt a historikus látásmód a görög katolikus egyházi körökben. A portré felső részén az ábrázolat azonosító, és címeit felsoroló felirat olvasható, amely a püspök egyházi címei mellett említést tesz királyi tanácsosi rangjáról: IOA IOSEPH DE CAMELLIS CHIUS EPPUS SEBASTEN/ MUNKACZIEN. VIC: APŁ: IN HUNGARIA. SAC: CAS. REGIAEQ MAIESTATIS CONSILLIARIVS. ETATIS SUEA.⁴¹ A datálást a kissé romantikus felhangú, alapvetően akadémikus jellegű személyábrázolás, a festmény technikai részletei, a festékreteg egyenletessége is erősíti.

A fennmaradt ungvári barokk kori püspökportrék között két képmás is Olsavszky Emmánuel püspököt ábrázolja. Mindkét képmás félalakos, ikonográfiajuk azonos. A püspököt sötétbarna háttér előtt a képi baloldal felé fordulva ábrázolják, amint baljával hangsúlyosan drágakövekkel kirakott mellkeresztjét fogja, ami ikonográfiailag a püspöki rangra utaló gesztus. Gyűrűs jobb kezét viszont áldásra emeli, ami a szakrális képmás, felszentelt szentek és Krisztus ikonjainak ikonográfiai sajátossága elsősorban, a portré inkább világi reprezentáció irányába hajló műfajában ez ritkának számító elem. A püspök korabeli keleti főpapi viseletben látható, piros gombos, elöl végiggombolós, sötét reverendában, cingulummal, grékában és mandíaszban.

A két portréval már korábbi kutatások során is foglalkoztunk.⁴² A korábbi megállapításokat összefoglalva és pontosítva ma elmondható, hogy a két Olsavszky-képmás közül az egyik felfogásában, sok vonásában hasonlít a már tárgyalt ungvári De Camillis-portréhoz.⁴³ Ezen a képmáson az ábrázolt arca, mi-

⁴⁰ VAYER, *Pázmány Péter* (op. cit. 11. jegyzet), 20–21.

⁴¹ További kutatást igényel a felirat jellege is, így például a lengyel „Ł” karakter alkalmazása.

⁴² PUSKÁS B., 'A máriapócsi kegytemplom és bazilita kolostor', in *Művészettörténeti Értesítő* 1995, XLIV/3–4., 169–190.

⁴³ 90 x 64,5 cm, Ж–595, (1952-ben КП–1131). A portré hátoldalán 19. századi karakterű utólagos

mikája, tekintete a hangsúlyos. Finoman, árnyaltan megfestettek a kezek. Ugyanakkor sajátos, amint az ungvári De Camillis-portré irattekercset tartó, vagy inkább érintő keze, az Olsavszky portrén a mellkereszthez nyúló kézfej is csak utal a tartó gesztusra. Finom színkontrasztok elevenítik meg az egyszerű, mintázat nélküli ruhadarabokat: a sötét reverenda fölé kötött vörös cingulum, a zöldes gréka fölött vörössel alábélelt sötétlila mandíász. A viselet ábrázolása másodlagos az erőteljes portréjelleg mellett. Mindez olyan képzett mesterre vall, aki közvetlenül ismerte az ábrázoltat. A püspök még alig őszülő a portrén, holott 1767-ben készült rava-talképe ősz hajú, ősz szakállú aggastyánként mutatja. A képmás feltehetően még jónéhány évvel 1767-et megelőzően készülhetett. Hová szánták a képet eredetileg, nem tudni. Ezekben az években, 1766-ban kényszerül a püspök elhagyni a munkácsi kolostort, az ott meginduló építkezések miatt, s Munkácsra lakó rokonaihoz költözött, megkezdve saját új székháza építését.⁴⁴

A másik félalakos portré az előzővel szemben keményebb felfogású, élesebb formahatárok jellemzik, ugyanakkor több dekorativitást mutat: itt már gazdag mintázatú kék brokát cingulum és hasonló agyagból készült gréka, illetve ugyancsak kékes mandíász a püspök viselete.⁴⁵ Nemcsak e részletekben, de a rajzosnak is nevezhető felfogásban is ez az arckép teljesen megegyezik azzal a teljes alakos Olsavszky-arcképpel, amely egykor a pócsi templom karzata felett függött, s ma a máriapócsi Bazilika gyűjtemény kiállításán látható.

Az egészalakos képmások ünnepélyes, reprezentatív céllal készültek, ahol a figurát gyakran építészeti részletek és drapéria emeli ki.⁴⁶ A félalakos képmáshoz hasonlóan, Olsavszky Mánuel teljes alakos arcképén is a reprezentáció számos, ekkor már kissé régiesnek számító formulát felvonultató kompozíció révén valósul meg. Olsavszky Mánuel püspök a pócsi arcképen kőkockás padlójú enterieurben, könyvtárszobában látható. Fent, a bal felső sarokból elvont, kékes, arany rojtozatú függöny zárja le a teret. A képi baloldalon, a püspök alakja mögött átlósan elhelyezett, volutás lábú, nyitott könyvszekrényben nagy alakú, bőrkötéses, csatos könyvek sorakoznak. Baloldalán földig érő, ugyancsak arany rojtozatos, vörös terítővel letakart asztalon nemcsak püspöki jelvényei, püspöki bot, evangéliumos könyv, keresztes mitra, de a mecénási voltára, építtetői tevékenységére utaló attribútumok is szerepelnek, a pócsi templom és kolostor tervrajza és egy körző, továbbá egy díszes barokk váza liliomszerű virággal. A képmás minden bizonnyal a Pócon zajló építkezések első fázisának idején készült, 1753 után, amikor elkészült a kolostor. A kutatás erre az időszakra, pontosabban az 1758 és 1762 közötti időszakra teszi a pócsi könyvtár szerveződésének időpontját,⁴⁷ amelynek könyveiről a püspök nem egy alkalommal gondoskodva emlékezik meg leveleiben. 1763. július 29-én Munkácsra kölcsönzött könyveit, melyek „*keveset voltak olvasva, csak pibentek...*, *bogy ott egy helyen őriztetesenek*” a pócsi könyvtárba küldi vissza jegyzékkel,

---

felirat jelzi az ábrázoltat.

⁴⁴ ПЕРКАП, *Нарису, II* (op. cit. 18. jegyzet), 54.

⁴⁵ ВФ –91, 77,5 x 60 cm. Hátoldalán 18. századi felirattal.

⁴⁶ RÓZSA, 'Arcképfestészet', (art. cit. 11. jegyzet), 76.

⁴⁷ ОЈТОВИ, *A máriapócsi bazilika*, (op. cit. 25. jegyzet), 23.

s ha majd ott jár, ott is „örömét leli majd bennük”.⁴⁸ Ez az időszak különösen is alkalmas lehetett egy nagyalakú képmás megrendelésére, bár a 19. századi leltár nem említi meg a portrét a könyvtár szerény berendezési tárgyai között.⁴⁹

A püspök életében készült arcképről, és a nyomán készített másolatról Bradács János kinevezett munkácsi püspök (1768–1772) levelében olvashatunk, amelyet Kovejcsák Szilveszter pócsi monostorfőnöknek írt 1767. november 2-án, Olsavszky püspök temetési előkészületeivel kapcsolatban.⁵⁰ Itt szerepel, hogy Bradács püspök egy Mihály nevű festőt küld Pócsra egyrészt Olsavszky ravatalképeinek megfestetéséhez – az egyik ravatalképet a pócsi templomba, a másikat az ottani könyvtár számára – továbbá azért, hogy az ottani, még a püspök életében készült képről lemásolja számára, ahogy fogalmaz, „a legédesebb arcot”. A levelezésben említett mestert a korszakban több jelentős megbízást teljesítő, s majd a pócsi ikonosztázion ikonjait festő Spalinszky Mihállyal azonosítottunk. Minden bizonynyal ő festette a teljes alakos változatot is. Az, hogy kapcsolható-e személyéhez az első, még Olsavszky életében készült félalakos portré, még nem egészen bizonyos. A Spalinszky-életműben még nem történt meg egyértelműen a talán világi mester Mihály és a bazilita szerzetes festő Spalinszky Tádé munkáinak szétválasztása. Az Olsavszky-képmások közös sajátossága, hogy ragaszkodtak az előző század portréfestészeti megoldásaihoz, megőrizték azt a tradicionális képmás felfogást, amely például a lengyeli kortárs püspökök képmásaiból már teljesen kiveszett.⁵¹

Az említett barokk képmásokon kívül még egy, az 1770-es évekre tehető érdekes püspöki arcmás található Ungváron. A festmény hátoldalán – az 1767 előtti félalakos Olsavszky-portrénál is meglévő – 19. századi kalligráfiával készült felirat olvasható: *Georgius Gabriel Blazsowszky (1738–1742) Episcopus Munkacsiensis*.⁵² A képmáson a püspök alakjának beállítását eltér az eddigi hagyományos, statikus komponálástól. A képi baloldal felé kissé elforduló testhez képest félfordulattal ellentétes irányba eltérő fejtartás a barokk dinamikus beállításokat visszhangozza távolról. A püspök rövidre igazított bajuszt, közepes hosszúságú szakállt, fején pileolust visel. Ruházata piros gombos, sötét reverenda, fölötte vörös szegélyű fekete papi kabát. Csak felemelt gyűrűs jobb keze látható, mellyel hangsúlyosan fogja a mellkeresztet. Az ábrázolás nemcsak a ruházat minden részletében, de a kerek arcforma és arberendezés tekintetében zavarba ejtően rokon Athanazy Szeptycki lengyeli görög katolikus metropolita (1715–1746) a 18. század első felében festett képmásával, amelyet a lengyeli Nemzeti Múzeumban őriznek. Új elemként csak a mellkeresztet tartó gyűrűs kéz ábrázolása említhető az ungvári portrén. Az ismeretlen mester által festett Szeptycki-képmás a lengyeli székes-

⁴⁸ Ld. РОМАНУВ, А. (НОДИНКА А.), *Переписка епископа нашего бл. п. Михаила Мануила Олшавського 1767 з тогочасними зменами: Гедеоном з Пазиномъ и Иоанникіємъ з Скрипкомъ*. ЖОВКВА 1937., 34.

⁴⁹ ОґЛОЗІ, *А мариарócsi базилітáк*, (op. cit. 25. jegyzet), 24.

⁵⁰ Levelét közli: РОМАНУВ, *Переписка* (op. cit. 48. jegyzet), 38.

⁵¹ Vö. Ismeretlen festő: Peter (Petro) Bielanski (1780–1798) püspök képmása, 18. század második fele, Lviv, Nemzeti Múzeum. ЖОЛТОВСЬКИЙ, *Український*, 1978, (op. cit. 13. jegyzet), 199.

⁵² Ж–541 (előzőleg КП–1134), 74 x 59 cm.

egyház portrégalériájából származik, az ottani görög katolikus egyházi vezetők portréi között az egyik legkvalitásosabb.⁵³ Blazsovszky Györgyöt éppen Athanazy Szeptycki szentelte 1738-ban Univban, ekkor hozhatta magával szentelőjének képmását, amely előképül szolgálhatott ennek a másolatnak, amely valójában a lembergi metropolita arcképe. A 19. századra már feledésbe merült az ábrázolt kiléte, a latinizáló viseletű portrét már magával Blazsovszky püspökkel kapcsolták össze, ezzel is alátámasztva az utókor emlékeit a püspök felfogásáról. Ekkor kerülhetett a kép hátoldalára a felirat, a portrét pedig beleillesztették a munkácsi püspökök arcképsorozatába.

A munkácsi püspökség életében új fejezetet jelentett az egyházmegye 1771-es kánoni felállítása, Mária Terézia királynő jóvoltából, Bacsinszky András (1773–1809) püspöksége idején. 1775-től, a volt jezsuita templom és kolostor püspöki székesegyház és püspöki palota céljaira való átalakításával, 1780-ban a püspöki központ végleges Ungvárra való költözésével új lehetőségek nyíltak a nagy jelentőségű püspök számára, akit nemcsak portré, hanem szakrális célú festmény is megörökített még életében, 1781-ben: az alsóhunkóci Istenszülő oltalma-ikonon szerepel, Mária Teréziával és II. Józseffel együtt (Magyar Nemzeti Galéria).⁵⁴ Az egyházi intézményrendszer korszerűsítésén, a papnevelés biztosításán fáradozó, új könyvtárat alapító püspök gonddal megőrizte elődei arcképeit. Az általa kiadott antimenzion is jelzi az egyházmegye művészetének új igazodását, Bécs felé.⁵⁵

A püspökségen ebből az időszakból Bacsinszky András püspök teljesalakos klasszicizáló késő barokk arcmása maradt fenn.⁵⁶ A 18. században az egyházi méltóságok reprezentatív, hivatalos ábrázolásainak kompozícióiban az uralkodó képmások egyes elemei ismétlődhetnek.⁵⁷ Így történik ez Bacsinszky nagyméretű portréja esetében is. A kánonilag is megalapított munkácsi püspökség vezetőjeként, a munkácsi püspökök sorában elsőként Bacsinszky András 1778-tól a felsőház tagja lehetett. Az egészalakos képmás, amelyet a világi festészet ekkor már inkább csak magas rangú családtagok, illetve jelentősebb eseményekről, így rangemelésről való megemlékezés számára tartott fenn,⁵⁸ Bacsinszky püspök esetében különösen is aktuális lesz. A 20. század eleji hagyomány szerint a portré 1792-ben készült, festője Franz Linder (1736–1806).⁵⁹ A bécsi Akadémián tanult mester történeti képeket és portrékat festett, 1783-tól az Akadémia rendes tagja-

⁵³ Жолтовський, *Український*, 1978, (op. cit. 13. jegyzet), 195–198.

⁵⁴ Ld. PUSKÁS B., *Kelet és Nyugat között. Ikonok a Kárpát-vidéken a 15–18. században*, Budapest 1991, kat. 126.

⁵⁵ Bővebben ld. PUSKÁS B., 'Barokk antimenzionok a Nagy Szent Bazil Rend máriapócsi gyűjteményében', in *Posztbizánci közlemények I.* KLTE, Debrecen 1994, 52.

⁵⁶ Ltsz: Ж-548 (előzőleg КП-1130), 176 x 115 cm.

⁵⁷ RÓZSA, 'Arcképfestészet', (art. cit. 11. jegyzet), 74.

⁵⁸ CENNERNÉ WILHELM GIZELLA, 'Új portréműfajok a 18. századi Magyarország festészetében' in *Arts Hungarica* 1982/2., 168.

⁵⁹ Említve: ГАРАЙДА ИВАН (szerk.), *Литературна Невдяля*. Подкарпатское общество наук. Рочн. II. УНГВАР 1942, 135.

ként teljesített megbízásokat.⁶⁰ A képmáson már kissé őszülő szakállú püspök vörös gombos, kékes reverendát visel, vörös cingulummal, vörössel bélelt palliumot, fején vörös pileolust. A képmás függönnyel lezárt térben ábrázolja a püspököt, aki a képi baloldalon álló asztal irányába fordulva határozott pózban áll, fejét s tekintetét ellentétes irányba, a néző felé fordítva. Jobbját a volutás lábú asztalon lévő püspöki jelvényein pihenteti, baljával palliuma szélét fogja. Az ünnepélyes teljes alakos portré a császári Udvarral is kapcsolatot tartó görög katolikus egyházfő kiérdemelt rangjának és tekintélyének reprezentálása céljával készült.

Az ungvári gyűjtemény raktári anyagában egy félalakos Bacsinszky-portrét is őriznek, amelyet azonban egyelőre nem ismerünk. Viszont minden bizonnyal félalakos portré nyomán készült az a Gottfried Prixner által Pesten, 1805-ban, tehát még a püspök életében készült metszet, amely Basilovits János *Brevis notitia foundationis Theodori Koriatovits* című Kassán kiadott könyvének első kötetébe kötötten jelent meg. A metszet felirata szerint a püspököt 73 évesen, ősz szakállal ábrázolja a teljes alakos portrénál visszafogottabb beállításban.⁶¹ Azonban a környezet, a brokát tapéta, a félrevont függöny, az asztalon látható püspöki jelvények, a hangsúlyos kéztartás legalább annyira ünnepélyessé teszik az ábrázolást, mint a nagy méretű képmáson.

3. A munkácsi püspökök arcképcsarnoka a 19. századtól.

Összegzés

A püspöki portrégaléria szisztematikus sorozatként való összeállításának gondolata minden bizonnyal először 1877 előtt fogalmazódhatott meg, Pásztélyi Kovács János püspök idején. Erre utal az, hogy a püspök egyszerre három arcképet is festetett sorozatszerűen, közel azonos, 143 x 103 cm méretben. Popovics Vazul püspök (1838–1864) és Pankovics István püspök (1864–1874) arcképei szignáltak és datáltak: 1877-ben Zahorai János festette őket.⁶² Pásztélyi Kovács János püspök (1875–1891) még életében készült arcképe, melyen csak a 1877-es dátum szerepel, nem szignált, azonban a kép stílusjegyei és a sorozatba való illeszkedése révén ugyancsak Zahorai Jánosnak tulajdonítható.

Pásztélyi utódai már fontosnak tartották az arcképcsarnok folytatását. Így Firczák Gyula püspök (1891–1912) a szalonfestő Margitay Tihamérral festeti meg magát, Papp Antal püspök (1912–1924) Faragó Zoltánnal.⁶³ Gebé Péter püspök-

⁶⁰ THIEME, F. – BECKER, U., *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*. T. XXIII. Leipzig 1929, 244.

⁶¹ A metszet szövege: „*Exmus, Illmus, Rmus, Dnus Andreas Bacsinszky Eppus Munkatsinensis Aquisitor Abbatiae S. S. Apost. Petri, et Pauli de Tapolcza N. Capituli Seminarii Ungbvar, Sedis Epplis ex Op: Munkats ad Oppid: Camer: Ungbvar Translator, Annum aetatis agens 73*”.

⁶² Popovics Vazul püspök portréja: Ж-452 (КП-1133) Pankovics István püspök arcképe: Ж-446 (КП-1132), és Pásztélyi Kovács János püspök képmása: Ж-477 (КП-1135).

⁶³ Firczák Gyula püspök portréja: 150 x 120 cm, ltsz. КП-1136.; Papp Antal püspök képmása: 124 x 95 cm, ltsz. КП-1137.

ről (1924–1931) 1929-ben, Sztojka Sándor püspökről (1932–1943) pedig 1934-ben Boksay József (1891–1975) festett arcképet.⁶⁴ 1944-ben nem egészen egy évig, apostoli kormányzóként Dudás Miklós hajdúdorogi püspök állt a püspökség élén, majd Boldog Romzsa Tódor vértanú püspök (1944–1947), a munkácsi görög katolikus püspökség 1949-es likvidálása előtt. Ekkor szakad meg a munkácsi püspökök arcképsorozata.⁶⁵

A püspöki portrégalériák a művészettörténeti kutatásban általában nem tartoznak a kedvelt témák közé, hiszen az ún. hivatali portrészorozatokhoz hasonlóan csupán egy sajátos reprezentáció céljával készültek, és darabjaik között kevés a figyelemreméltó művészeti kvalitást képviselő festmény. A festői képzettség hiányosságai miatt személyiség ábrázolásuk szűkszavú. Számos ismétlődő, néhol leegyszerűsítő formai, ikonográfiai formulával élnek. Sőt, ezek a portrék nem minden esetben tekinthetők hitelesnek arcképeknek – ahogy az a Blazsovszky püspök portréjának tartott Szeptycki Atanáz-ábrázolás esetében példászerűen előfordul.

A görög katolikus egyház kontextusában mégis igen fontos szerepük. Jól ismertek az évszázados működési nehézségek, amikor nem mindegyik munkácsi püspök léphetett fel jelentős mecénásként, s nem vetekedhetett a római katolikus egyházi vezetők művészetpártolási kedvével vagy lehetőségeivel. Ebben a közegben a bemutatott püspöki képmások mindenekelőtt arról tesznek tanúbizonyságot, hogy a munkácsi egyházmegye főpapjai fontosnak érezték, hogy a korszak nyelvezetén, a főúri ősgalériák, vagy a 18. század második felétől már egyre szaporodó hivatalnok-portrészorozatok mintájára, legalább a portrégaléria képi műfaján keresztül mutassák fel a munkácsi görög katolikus püspökök címének történelmi távlatba helyezését, joghatóságuk folytonosságát, s így is reprezentálják az egyházmegye jogi státuszának rendezésére történt törekvéseiket. A képmás, mint a püspöki székhely sokszor egyedüli világi, figurális festői dísz, szinte programszerűen reprezentálja a helyszín jelentőségét.

A portré, mint státuszkép kompozíciójában mindennek előtt a környezet, ruházat, beállítás, s csak ezután az egyéniség megjelenítése utal az ábrázolt kiválóságára.⁶⁶ Ugyanakkor a képmás korabeli értelmezése nem állt távol attól a helyi gondolkodásmódtól, ahol még él a kép, mint sajátos anyagi jel, *eikon* szerepének középkori, bizánci eredetű tradíciója. Hiszen a 17. századtól az arckép, mint a festészet legnépszerűbb műfaja – s így a püspöki képmások, De Camillis püspök képmása – funkcionálhatott az egykor élő személyiséget közvetítő, vagy akár életművét jelenvalóvá tévő emlékképként is.⁶⁷ Mindez érvényes akkor is, amikor a képmás inkább történeti dokumentumként került megfestésre. Bár a történeti személyek, így De Camillis püspök életműve is számos történeti forrásból, levelei-

⁶⁴ Gebé Péter püspök arcképe: 94 x 68 cm, KII–1126; Sztojka Sándor püspök képmása: 116 x 100 cm, KII–1146.

⁶⁵ A portrék között fennmaradt Takács Bazil pittsburgi püspök arcmása, akit az USA-ban élő görög katolikusok első püspökeként (1924–1948) festett meg 1927-ben Erdélyi Béla (80x 67 cm, KII–1147)

⁶⁶ Vö. MOJZER MIKLÓS, 'Az ősgaléria – mint egykori és mai kiállítás', in BUZÁSI, *Főúri ősgalériák (op. cit. 11. jegyzet)*, 9–12.

⁶⁷ Vö. RÓZSA, 'Arcképfestészet', (*art. cit. 11. jegyzet*), 74.

ből, naplójából, határozataiból s későbbi történeti munkákból pontosan kirajzolódik, mégis a képmás az, amely olyan személyiségrészleteket tud áthagyományozni az utókorra, amelyek a fizikai külső inkább csak szűkszavú és néhol az egészségi állapotra vonatkozó leírásaiból kimaradt.

Képmellékletek

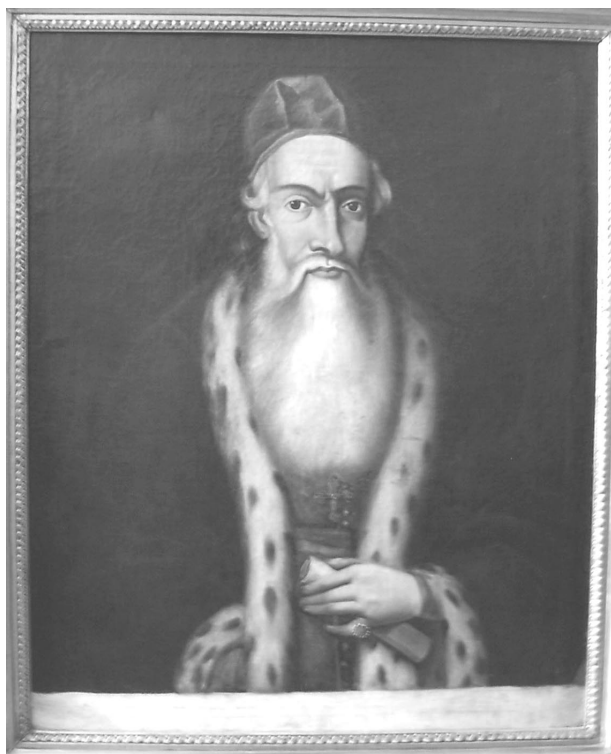

1. kép. Spalinszky Mihály(?): De Camillis József munkácsi püspök (1689–1706) portréja, 1767 körül. Ungvár, Kárpátaljai Megyei Boksa József Művészeti Múzeum

2. kép. Ismeretlen magyarországi festő: Taraszonius Bazil munkácsi püspök (1633–1651) arcképe, 1643–1648 között. Ungvár, Kárpátaljai Megyei Boksay József Művészeti Múzeum

3. kép. Ismeretlen felvidéki festő: De Camillis József munkácsi püspök (1689–1706) portréja, 19. század első negyede. Eperjes, Görög Katolikus Püspökség

4. kép. Spalinszky Mihály(?): Olsavszky Mánuel munkácsi püspök (1743–1767) arcképe, 1767 előtt. Ungvár, Kárpátaljai Megyei Boksay József Művészeti Múzeum

5. Ismeretlen festő: Blazsowszky György munkácsi püspök (1738–1742) állítólagos arcképe, 18. század. Ungvár, Kárpátaljai Megyei Boksay József Művészeti Múzeum

6. kép. Franz Linder (1736–1806): Bacsinszky András püspök (1773–1809) portréja, 1792. Ungvár, Kárpátaljai Megyei Boksay József Művészeti Múzeum

7. kép. Zaborai János (1835–1909): Pankovics István püspök (1864–1874) képmása, 1877. Ungvár, Kárpátaljai Megyei Boksay József Művészeti Múzeum